

URDIS

We know

Volūmul face parte dintr-o serie de cărți care le prezintă adolescenților și tinerilor de azi, într-o manieră riguroasă dar accesibilă, subiecte esențiale pentru înțelegerea lumii în care trăiesc. Seria este coordonată de Liviu Papadima și Roxana Jeler.

Revizie: Mihaela Dobrescu

Tehnoredactare: Mariana Dumitru

Copertă: Alexandru Daș

Fotografia copertei: Heinrich Hamann (1883-1975), Atelier J. Hamann, *Stând în mâini*, cca 1902, Muzeul de Artă și Design Hamburg.

ISBN 978-630-368-399-7

© Editura Art, 2026

Editura Art este un imprint al Grupului Editorial ART.

DORU CĂSTĂIAN

DARURILE FILOSOFIEI

— GHID PENTRU O MINTE LIMPEDE —

Ediție îngrijită de Roxana Jeler

CUPRINS

Despre cum „am ales” filosofia	9
1. DE CE TE INTERESEAZĂ FILOSOFIA	
Argument	17
2. DE CE EXISTĂ CEVA MAI DEGRABĂ DECÂT NIMIC?	
Ontologia	25
3. CUM POT SĂ ȘTIU CĂ NU ȘTIU NIMIC?	
Epistemologia	42
4. DINCOLO DE BINE E DE RĂU?	
Etica	60
5. CÂT MAI VALOREAZĂ VALORILE?	
Axiologia	76
6. „CE ESTE FRUMUSEȚEA-ADEVĂRATĂ?”	
Estetica	90
7. CUM SĂ TRĂIM ÎMPREUNĂ CU CEI PE CARE NU-I ÎNȚELEGEM?	
Politica	107
În loc de concluzii	121
<i>De citat ca din întâmplare, într-o conversație</i>	<i>123</i>
<i>Mulțumiri</i>	<i>124</i>
<i>Bibliografie selectivă</i>	<i>126</i>
<i>Credite foto</i>	<i>127</i>

Despre cum „am ales” filosofia

Dragul meu,/Draga mea,
Am scris destul de mult de-a lungul anilor și m-am adresat multor oameni, însă nimic nu mă emoționează mai tare decât faptul că am început să scriu la această carte care îți este destinată ție.

Ai putea obiecta că nici nu te cunosc, iar eu aș îndrăzni să-ți răspund că te cunosc dacă nu bine, atunci în orice caz un pic mai bine decât crezi. M-au pregătit pentru această întâlnire miile de discuții avute cu tinerii în cei peste 20 de ani de când sunt profesor de filosofie. Sunt deci emoționat și nerăbdător să începem aici o conversație despre lucrurile importante, despre acele lucruri care ne interesează pe amândoi, deși aparținem unor generații diferite. Cum ar fi, de exemplu, că, la fel ca tine, vreau să fiu văzut, ascultat, respectat și iubit. Sau că, la fel ca tine, îmi pun încă multe întrebări.

De ce suntem interesați de aceleași lucruri? Pentru că noi, oamenii, suntem o specie caracterizată de neotenie. Adică păstrăm și la vârsta adultă trăsături din copilăria și din adolescența noastră. Printre ele se numără curiozitatea insașiabilă. Filosofia este tocmai produsul neoteniei. Ea este practică de acei oameni mari care nu încetează să își pună întrebări cu candoarea, naturalețea și încăpățânarea copiilor.

Aș minți să spun că am fost un copil cu „de ce”-urile la purtător sau că am ajuns să fac filosofie printr-o decizie pe deplin conștientă și asumată. Am fost mai degrabă un copil timid, care nu avea prea mare încredere în sine. În gimnaziu, nu foarte slab la învățătură, dar nici cel mai bun din clasă. Citeam pentru că nu existau multe dintre distracțiile adolescenților de azi și pentru că, la fel ca puștii și puștoai-cele care azi fac *gaming* sau petrec timp pe rețelele de socializare, găseam în interiorul cărților o lume mai ușor de înțeles, care se dovedea adesea fascinantă, o lume pe care o puteam într-o bună măsură controla și în care riscul să fiu respins ori să se facă glume pe seama mea era inexistent.

Apoi a venit vara de la finalul clasei a VIII-a, pe care n-am s-o uit niciodată. Vara admiterii la liceu. Pe atunci deveniai licean printr-un examen care consta în două probe, una la matematică și alta la limba și literatura română. Era asemănător cu ce se întâmplă azi, cu marea diferență că noi, candidații din 1993, nu aveam posibilitatea să optăm pentru mai multe licee. Alegeam înainte de concurs un singur liceu, la care eram admiși sau respinși. Eu am fost respins din cauza unei gafe de neiertat: uitasem să trec o parte din rezolvarea de pe ciornă pe foaia de examen. În cazul în care te întrebi cum poate depinde viitorul unui copil de o singură clipă impardonabilă de neatenție sau zăpăceală, atunci chiar ți-ai pus o întrebare filosofică. Sper să urmeze multe altele.

Mi-ar fi foarte greu să descriu cum a fost pentru mine vara aceea. Eram îndrăgostit de o domnișoară care își vizita în fiecare an bunicii, vecini de bloc cu mine, și asta mă făcea să fiu ușor amețit și încordat. În același timp, mă simțeam vinovat pentru că ratasem

admiterea și, deși părinții mei nu îmi reproșaseră nimic, nu puteam să scap de senzația că îi dezamăgisem cumva. Aveam impresia că valorez ceva mai puțin și, poate cel mai dureros lucru, trăiam cu sentimentul că nu mai aparțineam întru totul grupului meu de prieteni, pentru că cei mai mulți deveniseră liceeni. A fost una dintre cele mai dure lecții de până atunci, că atât de mult din viața cuiva poate depinde de atât de puțin.

Vara a trecut, am reușit să devin și eu licean după sesiunea din toamnă, ajungând însă la un alt liceu decât îmi propusesem inițial. Acolo am cunoscut oameni de care am rămas legat până în ziua de azi. Și presimt că deja îți pui o altă întrebare: oare ajungem să cunoaștem oamenii cruciali din viața noastră pentru că există un destin care le hotărăște pe toate sau pentru că hazardul joacă un rol scandalos de mare? Încă o întrebare filosofică.

Ca să-ți răspund – poate că lumea este perfect ordonată, așa cum credeau cei mai mulți dintre filosofi antici, poate că nu există întâmplare, ci doar necesitate. Dar, în acest caz, de ce să te mai străduiești să faci ceva? Dacă tot ce ți se întâmplă este predestinat, de ce să te mai străduiești să înveți, să intri la un liceu, să faci o facultate sau să ieși în oraș cu prietenii? Ce trebuie să se întâmple se va întâmpla oricum. Sau poate că, dimpotrivă, totul este întâmplător, accidental, produs de hazard. Dar asta ar fi doar motivul contrar pentru aceleași întrebări. Dacă totul este accidental, de ce să ne mai străduim să planificăm, să construim pas cu pas anumite lucruri, de ce să ne facem visuri și să încercăm să ne luăm viața în propriile mâini? Mult mai plauzibilă pare varianta în care viața nu este integral supusă nici necesității, nici

hazardului, ci este mai degrabă un *haosmos*, cum spunea, pe urmele lui James Joyce, filosoful francez Gilles Deleuze, adică o combinație de haos și cosmos.

Iată cât de ușor am trecut de la câteva întâmplări din viața mea, desfășurate cu mulți ani în urmă, la întrebări esențiale despre natura existenței și a timpului. Te privesc oare astfel de întrebări? Aș spune că da, pentru că felul în care înțelegem, fie și implicit, structura realității are efecte vizibile în comportamentul și atitudinea noastră generală față de lucruri. În vreme ce un susținător al naturii necesare a lucrurilor ar putea deveni deprimat și neimplicat, iar unul al naturii haotice a realității ar putea deveni un căutător impulsiv al plăcerii, incapabil să își asume responsabilități pe termen lung, un *haosmist* (știu, acest cuvânt nu există, însă cei care se îndeletnesc cu filosofia au voie să inventeze cuvinte și concepte) ar alege o atitudine mai echilibrată și anume aceea de a lua pe cât posibil decizii raționale, acceptând totuși că uneori lucrurile scapă de sub controlul nostru, oricât ne-am strădui.

Filosofii stoici au propus un exercițiu foarte simplu care să te ajute să distingi între lucrurile care stau în puterea ta și cele pe care nu le poți influența. În perioada vieții mele despre care îți povestesc, eu, evident, nu-l știam. Imaginează-ți că ești un arcaș care are de tras la o țintă, în cadrul unui concurs important. Ești dator să faci ceea ce depinde de tine pentru a câștiga competiția. Va trebui să te odihnești suficient înainte de ziua cea mare, să exersezi cât trebuie, să ai arcul și săgețile în bună stare. Însă chiar dacă faci toate acestea în mod scrupulos, poți rata ținta din pricina unei adieri de vânt sau dintr-un alt motiv accidental. Dacă ratezi din pricina unuia

dintre factorii care stăteau în puterea ta, atunci vei putea învăța din eșec și sigur te vei descurca mai bine la următorul concurs. Și e în regulă, în acest caz, să simți ceva nemulțumire față de tine. Nu este însă rațional să te simți dezamăgit dacă eșecul s-a produs din motive pe care nu le puteai controla sau care nu stăteau nici măcar parțial în puterea ta. Tehnica arcașului este acum una dintre preferatele mele, o folosesc des, iar aplicarea ei în viață este un bun obicei de-al meu.

Dar, să fim serioși, când ai 15 ani, tocmai ai ratat admiterea, iar fata pe care o plăci nu prea are ochi pentru tine, lucrurile nu sunt chiar așa de simple ca în cărțile gânditorilor din Antichitate. Și totuși, ajutorul lor poate fi neprețuit, acesta fiind motivul pentru care, după mii de ani, ideile filosofice din trecut prezintă încă interes pentru noi. Așadar, dacă te întrebi de ce te-ar interesa concepțiile unor oameni care sunt morți de atâta timp, gândește-te că, de fapt, departe de a fi un motiv de scepticism, faptul că ideile cuiva au supraviețuit vreme îndelungată e un excelent argument să le privești cu atenție și interes. Vasta majoritate a gândurilor noastre se pierd rapid în găurile negre ale uitării.

Iată-mă, așadar, la 15 ani, cu tot viitorul în față și fără nicio idee despre cum ar trebui el atacat. Apoi, așa cum se întâmplă uneori, universul a hotărât să îmi dea o mână de ajutor. Am descoperit într-o zi, pe rafturile unei librării, o traducere nouă a *Lumii ca voință și reprezentare*, cea mai importantă carte a lui Schopenhauer. Avea să fie prima mea lectură filosofică. Sigur că nu înțelegeam totul, dar nici nu trebuia; trăiam cu sentimentul că promisem ceea ce îmi lipse până atunci.

Fusesem un cititor constant și înainte să devin licean, însă abia după ce am învins monștrii examenului m-am cufundat cu totul în lectură. Nu-ți imagina însă că am fost organizat și am procedat metodic. În mintea mea domnea un haos asemănător celui din camera mea. Citeam mai degrabă la întâmplare, alegând cărți după ureche, în special literatură. Îmi plăcea senzația asociată lecturii – ceea ce experimentam era un amestec de curiozitate, frustrare și încordare, dar și sentimentul foarte plăcut că fac ceva ce mă ridică deasupra celorlalți, că mă ocup cu lucruri importante în vreme ce întreaga omenire pierde timpul cu banalități. Simțeam că am intrat, fără examen de admitere, într-o confrerie secretă, cu membri legendari în toate secolele și milenii. Și, desigur, micile mele provocări lumesti (care mă depășeau grav, firește) nu mai contau dintr-odată atât de mult. Trăiam din plin sentimentul că lumea este profund misterioasă și provocatoare.

Pe de altă parte, toate fricile, ezitățile și insecuritățile mi se agravaseră și se adânciseră. Mă interesau tot mai mult fetele și simțeam, la fel ca toți băieții de vârsta mea, nevoia de a ieși cumva în evidență, de a fi mai bun la ceva decât alții. Iar cititul părea să fie superputerea mea, mai ales de când devenisem cititor de filosofie.

Aș putea să inventez și să simplific, să vorbesc despre adâncimea gândirii mele și despre caracterul meu remarcabil, dar știu că te-aș pierde. Pentru că ești la vârsta adolescenței și nu-ți plac umflatul în pene (cel puțin când e vorba de alții) ori indivizii care se cred ieșiți din comun. Știu, îți plac persoanele care tîne, care nu umblă cu nasul pe sus și nici nu țin morțiș să dea sfaturi. Din fericire, am fost un adolescent

tipic. Câteodată curajos și mai tot timpul complexat, deopotrivă pus pe fapte mari și leneș, visător și crud, confuz și mereu gata să dau sentințe, dur și sentimental. A fost greu și a fost minunat. Nu știu exact cum am dus-o anii aceia și cum am scos-o la capăt, dar știu că muzica și cărțile au fost mereu acolo, fără să mă judece și fără să mă certe, gata mereu să îmi dea adăpost și înțelegere.

La liceu, pasiunea mea pentru literatură și filosofie s-a consolidat, sentimentul din cale-afară de orgolios că iau parte la un mister cosmic s-a adâncit, la fel și temerile și incertitudinile mele. Am ajuns, desigur, în ultima bancă, unde eșuam de cele mai multe ori din pricina înălțimii mele. Și, ca să te conving că hazardul poate juca, într-adevăr, un rol uriaș în viețile noastre, alături de mine a ajuns într-o zi, așezată prin decizia inconturnabilă și semidivină a dirigintei, o colegă micuță, fragilă și foarte frumoasă, cu care am stat în bancă în următorii trei ani și cu care m-am înțeles de minune. Pot spune că ne înțelegem bine și azi, pentru că acum e soția mea și mama băiatului meu, adolescent ca și tine. Și nu, nu te grăbi să crezi că am devenit un cuplu în timpul liceului. De fapt, asta s-a întâmplat mai târziu, după absolvire, când șansa ne-a adus împreună la o petrecere la care, ca să vezi, inițial nu trebuia să fie niciunul dintre noi.

Mă apropii de finalul poveștii mele despre cum „am ales” filosofia și cum am devenit, la 18 ani, student la o facultate despre care cei mai mulți nu știau mare lucru și care nu era deloc clar cum avea să îmi asigure o pâine. În ciuda interesului meu pentru filosofie, până la începutul clasei a XII-a am fost înclinat să merg la Litere, pentru că literatura era prima și cea mai profundă dintre pasiunile mele. Îmi amintesc

Însă că, la începutul ultimului an de liceu, în minte mi s-a strecurat un argument simplu și convingător, despre care mi-am dat seama abia mult mai târziu că nu era chiar o mostră de limpezime și profunzime logică. Voi face Filosofia, mi-am spus, pentru că, astfel, voi avea în continuare acces la literatură, pe când, dacă aș merge la Litere, accesul la filosofia de calitate mi-ar fi blocat. Ultimă verigă într-un lanț de decizii, întâmplări, mici erori și raționamente nu chiar impecabile, acest gând mi-a hotărât viitorul. Iată-mă, azi, profesor de filosofie, scriind o carte pentru tine.

Așa cum îți spuneam la început, nu vreau să mă dau mai mare decât sunt (și sunt!) și nu vreau nici să te îngrop în sfaturi pe care nu le-ai cerut. Aș vrea doar să accepți prietenia mea, pentru că nu există filosofie în afara prieteniei. De altfel, chiar termenul *filosofie* poartă în sine cuvântul grecesc *philia*, care poate fi tradus prin *prietenie* sau *iubire*. În cazul nostru, *iubire de înțelepciune*.

Scriind această carte, sunt conștient de toate lucrurile care ne separă. Eu nu mai sunt adolescent, tu nu ești încă în rândul adulților. Nu avem același grup de prieteni, nici aceleași preocupări și există șanse bune să nu ne placă aceeași muzică și aceleași filme. Dar nici nu trebuie. Diferențele dintre noi vor face ca întâlnirea noastră să fie plăcută, interesantă și utilă. Iar lucrurile pe care le avem în comun – curiozitatea, interesul pentru lume și oameni, grija de a deveni în fiecare zi variante mai bune ale noastre –, vor fi suficiente pentru ca dialogul nostru să fie memorabil și să conteze.

Să începem, așadar!

1. DE CE TE INTERESEAZĂ FILOSOFIA

Argument

Orice călătorie filosofică începe cu un răspuns onest la întrebarea „de ce m-ar interesa așa ceva?”. Dacă te întrebi asta, înseamnă că ai doza de scepticism dar și de curiozitate de care e nevoie pentru o primă întâlnire reușită. Pentru a încerca un răspuns, trebuie să-ți explic mai întâi cu ce se ocupă, de fapt, filosofia. Aș spune, pentru început, că este un tip de ocupație culturală care a apărut în spațiul european – fără să mai fi dispărut de atunci –, în jurul secolului VI î.H., când un învățat grec pe nume Thales (de care probabil ai auzit deja la geometrie) a afirmat că tot ceea ce vedem în natură este, în ciuda aparentei diversități a lucrurilor, făcut dintr-o singură substanță: apa. Așa cum toate produsele de patiserie, deși par foarte diferite, sunt făcute din același aluat, la fel toate fenomenele naturale sunt forme diverse ale unui substrat unic. Iar la mijloc nu este voința zeilor.

S-ar putea să te surprindă faptul că o minte atât de strălucită – Thales a fost unul dintre cei șapte înțelepți ai Antichității – a putut să susțină o asemenea gogomănie neștiințifică și ar fi perfect de înțeles. Dar trebuie să iei în considerare câteva lucruri. Primul, că suntem cu aproape două milenii înainte de conturarea a ceea ce numim azi *metodă științifică*. Al doilea,